10. Gjeldene lover ved vern, vedlikehold og skjøtsel.

Et av de vanskeligste – men viktigste – temaene når det gjelder arbeidet med gamle veger, er de juridiske rettighetene/begrensnigene som finnes. Dette temaet omfatter *bruksrettigheter, eierforhold og hjemler for å verne og muligheter til å foreta opparbeiding/skjøtsel av de gamle vegene.*

Før vi ser nærmere på disse forholdene vil vi presisere følgende: Dette kapittelet er utelukkende ment å skulle gjøre rede for gjeldene lover, regler og sedvanerett. Dersom det oppstår uenighet om fortolkninger eller andre forhold vil dette måtte avklares med kontakt til rette offentlig myndighet eller ved domstolene. En fyldigere gjennomgang av dette temaet er utgitt av Direktoratet for naturforvaltning som notat i 1994.

Rett til bruk

Hvilke rettigheter har en når det gjelder retten til å bruke og ferdes på de gamle vegene?

Rettsgrunnlaget som kan hjemle allmenhetens bruk er følgende:

- Eiendomsrett.
- Lovfestede rettigheter.
- Sedvanerett – rettsgrunnlag som har utgangspunkt i allmenhetens rettsoppfatning.
- Avtale om bruksrett.

Det er særlig veg-, frilufts- og hevdslovene som tar opp ferdselsretten for allmenheten på de gamle vegene. Hvilken lov som er aktuell å bruke avhenger av de opprinnelige eiendomsforholdene til vegen. I tillegg til disse lovene kommer sedvanerett og eventuelle inngåtte bruksavtaler.

Vegloven av 1963 og tidligere veglovgiving

Gamle offentlige veger som f. eks. kongevegene vil ofte være underlagt offentlig eiendomsrett. Med offentlig veg mener vi i denne sammenhengen veger som har vært åpne for almen ferdsel og som har vært vedlikeholdt av det offentlige. I enkelte tilfeller vil det ikke være nok bare å gjøre bruk av dagens lovverk, men nødvendig å lete etter holdepunkter i eldre lover for å klargjøre hvem som eier grunnen der det har gått en offentlig veg. Eiendomsforholdet kan være regulert både av de lovbestemmelser som gjaldt da vegen ble anlagt og da bruken opphørte.

I denne sammenhengen er det lettest å ta utgangspunkt i året 1912 da det ble innført en ny veglov. I denne loven (§ 8) ble det slått fast at alle offentlige veger som var i bruk skulle anses å tilhøre det offentlige uansett tidligere rettsgrunnlag. Dette betydde at det offentlige ble å anse som eier av veggrunnen også der hvor det tidligere bare hadde eksistert en vegrett. Denne bestemmelsen er blitt ansett å ha ekspropriasjonsrettslig virkning. De grunneiere som mente at de var rammet av denne bestemmelsen kunne fremme erstatningskrav overfor myndighetene. Kravet kunne begrunnes med at det tidligere ikke var avgitt grunn til det offentlige eller utbetalt erstatning. Slike krav om erstatning vil være underlagt alminnelige foreldesesregler.

Dersom en offentlig veg er nedlagt etter 1912 vil dette bety at veggrunnen eies av det offentlige. Et unntak fra dette er der det kan påvises at eiendomsretten formelt er gitt tilbake til privat grunneier av vegmyndighetene, eller private kan påbe-

rope seg noe annet rettsgrunnlag for ervervet, f. eks. hevd.

Veggrunnen ble i tidligere tider vanligvis overdratt til «distriktet». Dette vil i dag si at eiere(n) vil være kommune eller fylke. Der staten opprinnelig var grunneier fortsetter den også å være det til veggrunnen.

Av dagens veglov (1963) framgår det av § 8 at offentlig styresmakt kan gjøre vedtak om at nedlagt vegrunn helt eller delvis skal brukes til annet offentlig vegformål eller til gunst for ferdsel eller de vegfarende. Vegen kan også legges ut til privat veg. Hvis det offentlige *ikke* legger ut veggrunnen til slikt formål kan grunneier kreve veggrunnlaget lagt til sin eiendom mot vederlag etter skjønn. Dette innebærer at det *kreves* en formell forespørsel fra grunneier og et samtykke til overdragelse fra vegmyndighetene før det offentlige kan anses å ha oppgitt eiendomsretten. Dersom vegen var offentlig, men ble nedlagt før 1912 er de juridiske forholdene mer komplisert. For veger som var etablert frem til 1801 hadde allmenheten vegrett selv om vegen gikk over privat eiendom. «Tjodvegene» – allmannavegene – var beskyttet mot inngrep fra grunneierne gjennom lovverket helt fra vikingtiden (f. eks. Gulatingsloven). Denne beskyttelsen blir gjentatt både i Magnus Lagabøters Landslov av 1274 og i Christian den fjerdes Norske Lovbok av 1604.

Ble vegen etablert etter 1801 fikk det offentlige eiendomsrett til vegen. Dette var i samsvar med en forordning for vegvesenet fra 1793 som fikk virkning fra 1801. I følge denne forordningen skulle grunneierne ha erstatning for avstått veggrunn. Retten til erstatningen omfattet grunnen under veglegemet, skråninger, fyllinger og grøfter. I noen tilfeller kunne det bli gitt frigrunnserklæringer til vegformål fra grunneiers side.

Dersom vegen er nedlagt før 1912 og det reises spørsmål om hvem som i dag eier vegen, må en ta utgangspunkt i de rettsregler som fantes da vegen ble nedlagt. For eksempel må en veg nedlagt i 1880 behandles ut fra det lovverket som gjaldt i 1880.

De tre vanligste situasjonene som gjelder bruksrett for offentlige veger nedlagt før 1912 er følgende:

- Veggrunnen var ikke ervervet. Det offentlige må anses å ha mistet sin vegrett hvis det ikke har fortsatt annen bruk som kan hjemle bruksrett for allmenheten (f. eks. hevd).
- Veggrunnen var gitt bort ved frigrunnserklæring. Disse erklæringene må anses som bortfallt ved nedleggelsen av vegen. Forutsetningene for erklæringen er derfor ikke lenger tilstede og det offentlige må derfor anses å ha mistet sin vegrett. Eventuelle bruksretter i dag må bygge på et annet rettsgrunnlag (f. eks. hevd).
- Det offentlige hadde overtatt eiendomsretten da vegen ble nedlagt. I slike tilfeller må en anta at det offentlige fortsatt eier vegen. Unntak fra dette er det, dersom private har vunnet tilbake eiendomsretten f. eks. gjennom hevd. Som nevnt pliktet det offentlige å svare erstatning for veggrunn fra og med 1801.

Ved konflikter vedrørende eiendomsretten til veggrunn kan det være nødvendig å dokumentere at vegfaret har vært offentlig veg, når det var i bruk m.m. Opplysningene om slike forhold finnes i de ulike arkivinstitusjonene som er omtalt i kapittel 4. Et forhold en skal være klar over, er at det i liten grad finnes anmerkninger i grunnboka om erverv av veggrunn. Ervervet ble normalt ikke skjøtet over og tinglyst fordi det ble ansett som tilstrekkelig for å få rettsvern at vegen lå der ferdig opparbeidet. Har det vært vegskjønn for å fastsette verdien av den avståtte grunnen vil imidlertid dette stå i grunnboka.

Friluftsloven

I friluftsloven vil du møte begrepene innmark og utmark. Ferdselsretten er forskjellig avhengig av om et område regnes som innmark, like ved innmark eller som utmark.

Som innmark regnes: Gårdsplasser, hustomt,

dyrka mark, engslått, kulturbeite, skogplantefelt eller lignende områder hvor allmenhetens ferdsel vil være til utilbørlig fortrenging for eier eller bruker. I tillegg regnes udyrkede mindre grunnstykker som ligger i dyrket mark eller engslått eller er gjerdet sammen med et slikt område som innmark.

Utmark er udyrket mark og andre arealer som ikke er nevnt som innmark.

Friluftsloven gir deg rett til fri ferdsel til fots i utmark gjennom hele året. Denne retten gjelder også på stier og veger i utmarka. Riding, sykling o.l. er som hovedregel bare tillatt på stier og veger i utmark, men på fjellet er det tillatt overalt. Dersom en grunneieren ønsker å begrense riding eller sykling over sin utmark må han innhente samtykke til slike forbud fra kommunen.

Mens det er fri ferdsel i utmark hele året, er forholdene mer komplisert i innmark. Dersom bakken er frosset eller islagt har du i utgangspunktet rett til å ferdes over innmark. Denne retten gjelder imidlertid *ikke* i tidsrommet fra 30. april til 14. oktober.

I vinterhalvåret har du *ikke* fri ferdselsrett på følgende steder:

- Gårdsplass, hustomt, inngjerdet hage eller park.
- Områder som er inngjerdet for et annet særskilt formål dersom ferdselen vil være til utilbørlig fortrengsel for eier eller bruker (leier o.l.).
- Hage, plantefelt, høstsådd åker og gjenlegg dersom eieren mener ferdselen kan medføre nevneverdig skade.

Fylkesutvalget kan regulere den tidsperioden da det er lov å gå på innmark. Kontroller om det er foretatt justeringer i fylket.

I sommerhalvåret har man normalt ikke ferdselsrett på innmark. Innmarksbegrepet er noe uklart i forhold til veger. Om sommeren må allmennhetens ferdsel i innmark skje på veger eller stier som er åpne for alminnelig ferdsel.

Hevdsloven

Hevdsloven regulerer hvordan en kan vinne eiendomsrett eller bruksretten (eks. vegrett) til ting. Ordet «ting» i hevdsloven omfatter bl.a. fast eiendom. Hevdsreglene innebærer at rette eier må forsvare eiendomsretten, ellers kan andre vinne rettigheter over hans eiendom.

Allmenheten kan ha ervervet rett til å bruke en veg eller et vegfar over privat eiendom gjennom langvarig bruk. Særlig vil dette være aktuelt i de tilfellene vegen går over innmark og hvor det ikke kan vises til noe annet rettsgrunnlag for allmenhetens bruk. Hevd vil også kunne være et aktuelt rettsgrunnlag for gamle veger i de tilfellene det offentlige ikke er eier og dagens bruk er begrenset til turgåing.

Hevdsloven stiller mange vilkår som *alle* må være oppfylt før det rettslig vil være mulig å få f. eks. vegrett:

- God tro. Den som hevder må være i god tro i hevdstiden og ha en visst grunnlag for å være i god tro. I en vurdering av om allmenheten har vært i god tro f. eks. ved bruken av en veg, vil det være rimelig å tolke dette slik at et flertall av hevderne må ha vært i god tro med hensyn til bruksretten.
- Sammenhengende bruk. Retten eller tingen må ha vært i sammenhengende bruk i hevdsperioden. Hvor omfattende bruken må ha vært vil variere etter hvilken rett som hevdes.
- Brukstid på 20 eller 50 år. Hevdsloven stiller som hovedregel krav om 20 års brukstid. I dette inngår det også at bruken må ha vært synlig for grunneier, slik at han har hatt mulighet til å gripe inn og stoppe bruken. Det vil da være et krav at bruken vises f. eks. som en opparbeidet veg. Dersom bruken ikke setter synlige spor eller opparbeiding, krever hevdsloven 50 års brukstid. Dette vil være hovedregelen ved hevding av vegrett på privat veger. Kravet om en slik 50 års hevdstid gjelder også hevd av vegrett for folk i en bygd, by eller allmenheten generelt. Når rettigheten først er hevdet, gir den

brukere de samme rettigheter som om han skulle ha en avtalt bruksrett eller eiendomsrett.

I tillegg til at vilkårene ovenfor må oppfylles, er det også begrensninger i hva en kan hevde:

- Hevd må vurderes i forhold *til tålt bruk* som kan defineres som en midlertidig tillatelse/innrømmelse til bruk for en person eller en gruppe personer. En slik tålt bruk kan eieren når som helst stoppe eller forhindre, og bruken vil vanligvis ikke etablere noen rettigheter for brukere.
- Den som har en rettighet i en eiendom ut fra et annet rettsgrunnlag kan heller ikke hevde.
- Dersom brukerne kjenner til at de ikke har noen rett, men grunneier stilltiende aksepterer den, har brukerne her manglet den aktsomme gode tro som kreves for å kunne hevde. Etter lang tids bruk vil imidlertid dette forholdet kunne endre seg, da god tro eksempelvis kan bygge på tidligere generasjoners bruk.

På den andre siden kan en hevdet ferdselsrett også bortfalle. Dette kalles *mothevd* (§ 9). Det stilles samme krav til mothevd som til hevd når det gjelder brukstid, aktsomhet osv. Hvis eiendommen blir brukt i strid med den hevdede retten, kan bruksretten bortfalle. For at bruken skal kunne fremkalle mothevd når det gjelder vegrett, må den være av typen oppløying, inngjerding, nedbygging eller lignende. Det er ikke nok at grunneier lar sauene sine beite på et vegfar der allmenheten har ferdselsrett, så lenge det er mulig å ferdes der. Dette innebærer bl.a. at dersom grunneier vet at det finnes en vegrett, kan han ikke fremme mothevd, og forsøk på å hindre bruk vil i tillegg være ulovlig (servituttlovens § 2). Dersom vegretten er tinglyst eller vegen opparbeidet, vil det også være vanskelig å påberope seg god tro.

Dette innebærer at dersom en grunneier pløyer opp eller gjerder inn en gammel ferdselsveg, vil han vanskelig kunne være i god tro med hensyn til lovligheten av dette. Selve ferdselsretten viser seg jo her i veglegemet, støttemurer og ferdsel. Han vil derfor ikke kunne påberope seg at vegretten er opphørt ved mothevd.

Det kan også oppstå en tredje situasjon i forbindelse med hevd – *frihevd.* Frihevd oppstår dersom en hevdet bruksrett blir liggende ubrukt av bruksretthaver som f. eks. allmenheten i en full hevdsperiode. Virkningen av en slik frihevd er at bruksretten er å betrakte som opphørt og den fulle eierrådigheten går tilbake til grunneier. Ved frihevd må i tillegg til at bruksretthaver ikke bruker sin rett, også grunneier være i god tro når det gjelder sitt eiendomsforhold. Sagt på en annen måte betyr dette at han ikke må kjenne til bruksretten eller han må være i begrunnet tro om at den har bortfalt. Det normale er at en vegrett vil være frihevdet av grunneier dersom den har vært ubrukt i 20 år. For å frihevde kreves det ikke noen aktiv bruksutøvelse av eiendomsretten fra grunneieren sin side. En grunneier kan derimot ikke påberope seg frihevd, dersom grunnen til at vegen ikke er brukt skyldes en rettslig hindring som en rettsak eller en fysisk hindring som f. eks. at vegen er blitt oppløyd for å hindre utøvelse av bruksretten. Frihevden avbrytes ved at bruken blir tatt opp igjen, og det vil da normalt ikke stilles særlige krav til hvor hyppig bruken skal være.

Hevdsloven gjelder for alle forhold som ikke er ferdig hevdet innen 1967. Forhold som var hevdet før hevdsloven trådte i kraft må behandles etter snikhevdsloven fra 1874.

Sedvanerett

Alders tids bruk er et ulovfestet rettsgrunnlag. Dette betyr at det ikke står skrevet i noen lov, men likevel har en slik langvarig bruk blitt sett på som juridisk bindene fordi prinsippet har så sterk posisjon i vår rettsoppfatning. Grunntrekkene mellom hevd og alders tids bruk er svært like. Det stilles de samme krav til at den som påberoper seg sedvanerett må handle i god tro m.m. At sedvanerett som alders tids bruk fortsatt er i bruk, skyldes at den i noen tilfeller avviker fra hevds-

reglene. Generelt kan vi si at reglene for alders tids bruk er mer relative enn hevdsreglene. Bl.a. har domstolene vurdering av brukstid vært noe friere (40-100 år) og det er heller ikke blitt stilt så strenge krav til kontinuerlig bruk som etter hevdsloven. Etter hevdsloven må alle vilkårene være oppfylt før en kan hevde, mens mangel på et vilkår ved alders tids bruk ikke automatisk har har ført til at retten har falt bort.

Enkelte steder vil det ha opparbeidet seg *lokale sedvaner* som har sin bakgrunn i lokale skikker og rettsoppfatninger. Dersom det er en allmen oppfatning hos folk på et sted at slike sedvaner er bindene, vil dette måtte tas i betraktning av domstolene i eventuelle rettstvister om bruksrett på gamle veger.

Eksempler på rettsavgjørelser hvor erverv av ferdselsrett for allmenheten godtas ved alders tids bruk, finner vi bl.a. fra Kristinegård i Bergen (Norsk rettstidene 1910 s. 200) og Langøy, Stokke i Vestfold (Norsk rettstidene 1953 s. 1435).

Avtale om bruksrett

I enkelte tilfeller kan det foreligge en avtale om at det offentlige skal ha rett til veg over privat grunn. En slik vegrett kan være ervervet ved bruk av offentlige midler som f. eks. friluftsliv-, tippe eller landbruksmidler. Både stat, fylkeskommuner, interkommunale friluftsråd og kommuner har ervervet vegretter til friluftsformål. Noen ganger vil disse vegrettene gjelde gamle veger.

Tinglysningsloven

I denne sammenheng er det også nødvendig å komme inn på rettsvernsbestemmelser med utgangspunkt i tinglysningsloven.

Disse reglene er laget for at det skal bli lettere å få oversikt over heftelser, og å forhindre at det oppstår eventuelle tvister i forholdet mellom grunneier og rettighetshavere. For vegretter som er oppstått ved avtale eller hvor det er ervervet en trase til vegformål vil tinglysning kunne ha betydning.

Hovedregelen i tinglysningsloven (§ 20), er at rettserverv som f. eks. en vegrett får prioritet og rettsvern i forhold til etterfølgende rettsstiftelser fra det tidspunktet ervervet blir dagboksført i grunnboka.

I § 21 står det imidlertid at eldre rettserverv går foran et yngre, dersom det er stiftet ved en rettshandel (viljeserklæring) og erververen kjente eller burde ha kjent til den eldre rett da hans ble dagbokført.

I de tilfellene hvor den nye eieren eller rettighetserververen kan godtgjøre at de ikke kjente til eller burde ha kjent til en utinglyst rettighet på tinglysningstidspunktet, kan han utslukke denne rettigheten. Sagt på en annen måte betyr dette at han kan kreve at retten ikke skal være gjeldene overfor han. En hevdet rett behøver likevel ikke tinglyses for å få rettsvern og kan ikke fjernes ved god tro erverv.

Det vil være vanskelig for en ny grunneier som har besiktiget eiendommen å vinne frem med en påstand om «god tro», dersom vegfaret er godt synlig i terrenget.

For å få formalisert og tinglyst en hevdet vegrett er det to måter å gå frem:

- Det foreligger en erklæring fra grunneier om rettigheten og et samtykke om tinglysning.
- Anlegge sak mot grunneier og få retten stadfestet av domstolen.

Bruksretter behøver ikke å være tinglyst for å stå seg mot grunneiers arvinger.

Etablering av nye veger

Når en arbeider med tilrettelegging av en gammel veg, kan en oppdage at deler av traseen er borte. Biter av den kan ha blitt nedbygd, tatt av ras eller på annen måte blitt fjernet. Dersom det ikke er mulig å gjenopprette vegen f. eks. etter de juridiske rettene som er nevnt ovenfor,

kan det være nødvendig å etablere ett nytt vegfar for å få sammenheng. Det er to måter å gjøre dette på:

- Inngå ny avtale om vegrett
- Kjøpe grunnen

I det følgende skal vi se på hvordan dette kan gjennomføres i praksis. Men husk: I alt arbeid som er knyttet til nyetablering, vil det både være riktig og viktig å ta kontakt med grunneiere på et tidlig tidspunkt for å legge frem eventuelle vegalternativ.

Frivillig avtale om servitutt/bruksrett

En ny vegtrase kan sikres ved at det blir inngått en skriftlig bruksavtale (servitutt) mellom grunneier og det offentlige. I servituttavtalen kan vegretten tidsavgrenses eller gjøres evigvarende. Både kommuner, interkommunale friluftsråd og statlige etater kan inngå slike avtaler med grunneiere.

Frivillig avtale om erverv av grunn til turveg

I noen tilfeller kan det være aktuelt å erverve veggrunnen der den nyetablerte vegen skal gå. I slike tilfeller vil det være en fordel å be om hjelp fra det offentlige eller at en offentlig etat tar ansvar for å erverve grunnen.

Erverv av eiendoms-/bruksrett gjennom bruk av konsesjonsloven

I konsesjonsloven av 1974 er det i § 1 nevnt at loven skal tilgodese friluftsinteresser. Når en eiendom som er konsesjonspliktig blir solgt skal de offentlige myndigheter vurdere om hensynet til friluftsliv er tilstrekkelig ivaretatt. Det er to måter dette kan gjøres på:

- Bruk av offentlig forkjøpsrett.
  Det offentlige har forkjøpsrett ved overdragelse av konsesjonspliktige eiendommer som landbruks- og fritidseiendommer. Dersom eiendommen er tenkt ervervet for friluftsformål skal dette bl. a. vurderes av Direktoratet for naturforvaltning. Ligger eiendommen slik til at ervervelsen vil gjøre det mulig å etablere sammenheng i en gammel veg, kan dette være et argument for å gjøre bruk av forkjøpsretten. I denne sammenhengen skal en imidlertid huske på at ved å bruke forkjøpsretten må det offentlige erverve hele eiendommen som er til salgs til den avtalte pris.

- Bruk av retten til å sette konsesjonsvilkår.
  Når en konsesjonspliktig eiendom er til salgs kan kjøper pålegges konsesjonsvilkår innenfor de formålene som er nevnt i konsesjonslovens § 1. Det er fylkeslandbruksstyret som fastsetter vilkår, men berørte offentlige instanser kan foreslå vilkår. I en del konsesjonssaker stilles det som vilkår for konsesjon at deler av eiendommen blir avstått til friluftsformål, eller at allmenhenten får en ferdselsrett over eiendommen. Dersom vilkårene som blir satt for å få konsesjon er byrdefulle, kan dette medføre erstatningsplikt.

Ekspropriasjon av eiendoms- eller bruksrett

I noen tilfeller vil det ikke være mulig å få til noen avtale med grunneiere om etablering av en veg over privat eiendom. Grunnen til at dette ikke er mulig, kan skyldes at det ikke er enighet om vederlaget som skal betales eller at grunneier nekter å avstå vegrett eller veggrunn. Hvis det offentlige anser tiltaket for å være viktig nok og det ikke finnes andre gode alternativer for en reetablering av traseen, vil det kunne være aktuelt å vurdere å ekspropriere en vegrett eller grunn til veg. Lovverket stiller strenge formelle krav til selve ekspropriasjonsprosessen.

Hjemler for tvangskjøp (ekspropriasjon) til gunst for staten og kommunen finnes i følgende lover:

- I plan- og bygningslovens § 35 er det hjemmel for å ekspropriere med bakgrunn av stadfestet reguleringsplan.
- I oreigningslovens § 2 nr. 37 er det hjemmel for å ekspropriere til friluftsformål.
- I oreigningslovens § 2 nr. 46 er det hjemmel for å ekspropriere til kulturminneformål.
- I veglovens §§ 49 og 50 er det hjemmel for ekspropriere til vegformål for vegmyndighetene.

Ved ekspropriasjon vil erstatning normalt bli fastsatt ved skjønn.

Hvilket vern har de gamle vegene mot inngrep?

Det finnes flere lover som skal sikre at hensynet til kulturminner og friluftslivsinteresser blir ivaretatt i samfunnet. Skal vernet lykkes på en helhetlig måte, vil det både kreve en prioritering av offentlige ressurser til å registrere og satse på vegene som sentrale verneobjekt.

I forhold til bevaring av vegene som kulturminner har Riksantikvar, fylkeskommunene (fylkeskonservator) og kommunene et ansvar for å hindre inngrep og ødeleggelser. Det offentlige har også egne organer som skal ivareta allmenhetens muligheter til å drive friluftsliv. Fylkesmannen, fylkeskommunale og kommunale friluftsnemnder har et viktig ansvar i slike saker. Når det gjelder større inngrep eller tiltak som krever planbehandling eller kommunal tillatelse, vil disse organene ofte kunne være med på å påvirke slik at vegfarene blir tatt hensyn til. Når det gjelder mindre tiltak som omdisponeringer i landbruksammenheng, vil det derimot være vanskelig for det offentlige å føre kontroll med om disse vil medføre inngrep i gamle vegfar.

I tillegg til de offentlige organene finnes det en rekke frivillige organisasjoner som arbeider for å ivareta kulturminner og friluftsinteresser. Frivillige organisasjoner har i Høyesterett blitt ansett for å være berettigede til å reise søksmål (tvistemålsloven § 54) i forhold som berører deres arbeidsområde. På samme måte er de frivillige organisasjonene sikret innflytelse ved kommunal planbehandling gjennom høringsuttalelser og rett til å påklage vedtak (forvaltningslovens kap. VI).

Kulturminneloven

Etter kulturminneloven kan gamle veger ha beskyttelse på tre ulike måter:

- Veger eldre enn 1537 er automatisk fredet.
- Samiske veger eldre enn 100 år er automatisk fredet.
- Veger yngre enn 1537 kan være fredet ved vedtak.

Automatisk fredete veger

Dersom en veg er eldre enn 1537 (reformasjonen) vil den være automatisk fredet etter kulturminneloven. Veger som er anlagt etter 1537 kan med hjemmel i kulturminneloven fredes etter vedtak. I tillegg er alle samiske kulturminner eldre enn 100 år automatisk fredet. Hvis vegfaret er fredet etter kulturminneloven, er det beskyttet mot inngrep som kan skade det.

I kulturminnelovens § 4 bokstav d er den automatiske fredningen av veger m.m. beskrevet slik: .... «vegfar av alle slag med eller uten brolegging av stein, tre eller annet materiale, demninger, broer, vadesteder, havneanlegg, båtstøer og båtopptrekk, fergeleier og båtdrag eller rester av slike, seilsperringer, vegmerker og seilmerker.»

Med til et automatisk fredet kulturminne hører et område rundt dets synlige eller kjente ytterkant så langt det er nødvendig å verne det mot inngrep. Områdets størrelse fastsettes særskilt av kulturminnemyndighetene. Er det ikke fastsatt særskilt, omfatter fredningen automatisk en 5 meters sikringssonen fra kulturminnets synlige ytterkant (§ 6).

I henhold til lovens § 3 er det forbud mot inngrep i et automatisk fredet kulturminne som f. eks. en veg. Forbudet er detaljert beskrevet på følgenden måte: ...«tiltak som er egnet til å skade, ødelegge, grave ut, flytte, forandre, tildekke, skjule eller på annen måte utilbørlig skjemme automatisk fredet kulturminne eller fremkalle fare for at dette kan skje.»

Reises det spørsmål om et vegfar er automatisk fredet, har Riksantikvaren bevisbyrden i forhold til alderen på kulturminnet. Avklaring av dette spørsmålet vil basere seg på kunnskap om den kjente alderen til andre lignende veger, arkeologiske utgravninger, skriftlige kilder, gjenstandsfunn o.l. I tvilstilfeller avgjør Miljøverndepartementet med bindene virkning om kulturminnet er automatisk fredet.

Tillatelse til inngrep i et automatisk fredet kulturminne kan bare gis av kulturminnemyndighetene (§ 8). Opparbeiding av gamle veger til turvegformål vil ofte kunne innebære tiltak som krever tillatelse etter kulturminneloven, dersom opparbeidingen omfatter inngrep i selve vegen som f. eks. graving, grusing, grøfting og byggevirksomhet. I tilfeller der en gjenåpning av en gammel veg som er fredet etter kulturminneloven vil medføre stor ferdsel og påfølgende slitasje vil dette kreve godkjenning av kulturvernmyndighetene.

Etter § 11 i loven kan myndighetene foreta vedlikehold og granskning av automatisk fredete kulturminner som veger.

Veger fredet ved enkeltvedtak

Veger som er yngre enn 1537 og samiske veger yngre enn 100 år, må fredes ved enkeltvedtak dersom disse skal ha et særskilt vern. Fredningen kan omfatte vegen eller vegen og et område rundt denne. Bestemmelsene om slik fredning finnes i §§ 15 og 19. Eksempler på veger fredet etter disse paragrafene er Ankervegen i Bærum kommune, Akershus og Krokkleiva i Hole kommune, Buskerud.

Dersom vegen og andre kulturminner utgjør et helhetlig miljø kan de samlet fredes etter § 20. I et område som er fredet etter § 20 kan kulturvernmyndighetene hindre fradeling og bortfesting av grunn.

Alle kan fremme fredningsforslag ovenfor antikvariske myndigheter om veger eller veganlegg.

Plan- og bygningsloven

Plan- og bygningsloven (PBL) er den overordnede loven for arealdisponering og ressursbruk. Loven er sentral i all arealplanlegging og trekker blant annet opp retningslinjene for innholdet i fylkes- og kommuneplaner. I forhold til gamle veger vil det være viktig å få kartlagt disse slik at de kan komme med i bindene arealplaner. At de gamle vegene blir avmerket på kommune- eller reguleringsplankart vil sikre at det må tas hensyn til dem ved ulike utbyggingstiltak. Særlig viktig er det også at veger som ikke er fredet etter lov om kulturminner blir vist på plankart.

Plan- og bygningsloven har bestemmelser for planer på ulike nivåer:

- Fylkes- og fylkesdelplaner
- Kommune- og kommunedelplaner
- Reguleringsplaner

Fylkes-/fylkesdelplan

Gjennom fylkesplaner kan det fastlegges mål og langsiktige retningslinjer for utviklingen i fylket. En fylkesdelplan er en retningsgivende plan for kommunal planlegging i fylket. Dersom det finnes gamle hovedvegfar som går gjennom flere kommuner og som det er ønsker om å tilrettelegge i friluftslivsammenheng, kan det være aktuelt å lage en fylkesdelplan. Fylkesplanarbeid ledes av fylkeskommunen.

Kommuneplan

Kommunene har en sentral rolle når det gjelder PBL. I alle kommuner skal det lages kommuneplaner som skal ruleres i hver kommunestyreperiode. Kommuneplanen skal fastlegge mål og langsiktige retningslinjer for utviklingen i den enkelte

kommune. En kommuneplan består av ulike skriftlige dokumenter og en arealdel. Arealdelen av kommuneplanen er juridisk bindene. Dersom en ønsker å vise gamle veger i kommuneplanens arealdel kan dette skje slik:

§ 20-4 nr. 4: Denne paragrafen omhandler arealer som er definert på følgende måte: «Områder som er båndlagt eller skal båndlegges for nærmere angitte formål i medhold av denne eller andre lover og områder for forsvaret.» Dersom det finnes veger som er fredet etter lov om kulturminner skal de vises på denne måten. Det kan også foretas midlertidig båndlegging i påvente av fredningsvedtak etter kulturminneloven, naturvernloven eller regulering til spesialområde med formål bevaring.

§20-4 nr. 5: Denne paragrafen omhandler områder for særskilt bruk eller vern av sjø og vassdrag. Planmyndighetene i kommunen vil i samråd med fagmyndigheter på fylkesnivå avgrense utnyttelsen av et område til f. eks. ferdsel, natur og friluftsformål i kombinasjon eller hver for seg.

§ 20-4 nr. 6: Under dette formålet kan det i kommuneplanens araldelen vises viktige trekk i kommunikasjonssystemet gang-/ sykkelveg og turveger.

Kommuneplan er underlagt en omfattende prosess i lokalsamfunnet, slik at alle som blir berørt eller har interesser i planarbeidet skal kunne fremme sine meninger.

I prosessen med en kommuneplan er fylkeskommune, berørte statlige organer og organisasjoner som har særlig interesse i planarbeidet viktige samarbeidsparter med uttalerett. Fylkeskommunen eller berørte statlige fagmyndigheter kan reise innsigelse til kommuneplanens arealdel. Hvis kommunen ikke tar innsigelsen til følge, sendes arealdelen til Miljøverndepartementet til godkjenning.

Reguleringsplan

En reguleringsplan er en detaljert plan med tilhørende bestemmelser som regulerer utnyttelse og vern av grunnen, vassdrag, sjøområder, bebyggelse og det ytre miljø i et avgrenset område. Reguleringsformålene og bestemmelsene i henhold til PBLs §§ 25 og 26 gir klare rammer for bruken.

Aktuelle reguleringsformål i sammenheng med sikring av gamle veger er:

- § 25 nr. 3: Offentlig trafikkområde som gang- og sykkelveger.
- § 25 nr. 4: Friområder. Dette kan bl.a. omfatte turveger.
- § 25. nr. 6: Spesialområder. Dette formålet omfatter bygninger og anlegg som på grunn av sin historiske, antikvariske eller annen kulturelle verdi skal bevares. Gamle veger som er fredet etter kulturminneloven skal vises med dette formålet, men i de fleste sammenhenger vil det også være vanlig å vise veger som ikke er fredet på denne måten. Som en del av reguleringsplanen skal det lages bestemmelser. I slike bestemmelser kan det legges begrensninger om menneskelige inngrep og påvirkning.

Reguleringsplanen er juridisk bindene. Ofte vil prosessen være lik en kommuneplan, men i mindre målestokk. På samme måte som ved kommuneplan, kan fylkeskommunen eller berørte statlige fagmyndigheter reise innsigelse til reguleringsplaner.

Hjemler for opparbeiding, rydding, vedlikehold, skjøtsel og merking

Det vil ofte være behov for å foreta tilrettelegging og skjøtsel av de gamle vegene. Årsaken til at en ønsker å gjennomføre slike tiltak kan være å lette ferdselen og å sikre vegfaret som kulturminne. Skjøtselen kan f. eks. være rydddding av vegetasjon, bygging av klopper, grinder og sikring av krysninger av jernbane og veger. Før dette kan gjennomføres må man vite hva man har lov til å gjøre og hva som krever samtykke fra grunneier. I det følgende skal vi ta for oss hvem og hvordan slike kontakter bør foregå.

Kontakt med kulturminnemyndigheter.

I arbeidet med en historisk veg vil det være naturlig å tidlig ta kontakt med kulturminnemyndighetene. Dersom planen omfatter istandsetting bør disse tiltakene drøftes og godkjennes av disse myndighetene. Hvis vegfaret er fredet, automatisk eller etter vedtak, kreves det tillatelse fra kulturminnemyndighetene før tiltak kan settes i verk. Ved en tidlig kontakt vil dere kunne få signaler om hvilke tiltak som er akseptable i forhold til kulturvernet.

Kontakt med grunneiere

Tidlig i planprosessen må det også etableres kontakt med berørte grunneiere og rettighetshavere. Dette gjelder uansett om det er staten, kommunen eller private som er grunneiere. Grunneiere vil sjelden sette seg imot rydding av gamle veger der det finnes en klar ferdselsrett. I noen tilfeller kan tiltaket medføre ulempe for grunneier som fører til at han vil gå imot at vegen blir opprustet. I de tilfellene hvor grunneier går imot tiltakene kreves det et særlig hjemmelsgrunnlag for å gjennomføre disse.

Kontakt med andre parter

I mange tilfeller vil det være riktig eller nødvendig å innhente råd/samtykke fra andre parter som kommune, fylkesmannens miljøvernavdeling og vegmyndigheter.

Hjemler for inngrep i annenmanns eiendom til rydding, skjøtsel og opparbeiding.

Det er flere lover som gir hjemmelsgrunnlag for å foreta inngrep slik som rydding, skjøtsel og opparbeiding på annen manns eiendom. I det følgende skal vi gå gjennom hjemlene.

Kulturminneloven

Kulturminneloven gir myndighetene rett til skjøtsel av kulturminnene. En viss opparbeiding og rydding av vegfar kan gjøres med hjemmel i disse bestemmelsene. Dette gjelder eksempelvis der det er rydding av gjengrodde vegfar, grøfting for å hindre erosjonskader, istandsetting av støttemurer m.m.

I lovens § 11 gir kulturmyndighetene rett til gransking av automatisk fredete kulturminner. Denne retten gjelder bl.a. «holde istand, restaurere, bygge opp igjen» kulturminner.

Myndigheten har også rett til å «pleie og anskueliggjøre dem, herunder rydde områdene omkring». Eier eller bruker må varsles om slike tiltak på forhånd. Medfører tiltakene tap for grunneier eller rettighetshaver kan disse kreve erstatning fastsatt ved skjønn. I henhold til § 21 kan kulturminnemyndighetene foreta skjøtsel av områder rundt fredete kulturminner og fredet kulturmiljø. Slik skjøtsel kan være rydding og pleie av vegetasjon og andre tiltak for å verne kulturmiljøet. Eier eller bruker må varsles før slik skjøtsel startes.

Skjøtsel og vedlikehold av kulturminne fredet ved enkeltvedtak kan skje gjennom avtale med grunneier, eller vedlikehold kan skje med hjemmel i § 17 hvis det dreier seg om et veganlegg.

Friluftsloven

Friluftsloven har en egen paragraf (§ 35) som hjemler skjøtsel av friluftsområder for friluftslag: «Kongen kan gi lag som har til formål å fremme reise - og friluftsliv:

a) almindelig rett til å varde og merke opp ruter i utmark.

b) løyve til på bestemte steder å bygge klopper og bruer og sette i verk andre tiltak for å lette ferdselen i utmark.»

Retten etter første ledd bokstav a) kan nyttes uten forutgående skjønn, likeså løyve etter bokstav b) så framt departementet i det enkelte tilfelle bestemmer det. Volder utøvelsen skade, kan eieren (eller brukeren) kreve avgjort ved skjønn om erstatningen kan kreves og i tilfelle med hvilket beløp. Reglene i § 31, tredje ledd, gjelder i så fall tilsvarende.

Ved merking av ruter skal eieren (eller

brukeren) varsles i god til før merkingen blir satt i verk. Motsetter han seg merkingen, avgjør Miljøverndepartementet om og i tilfelle på hvilken måte merking skal tillates.

Før løyve blir gitt etter første ledd bokstav b), skal eieren gis høve til å uttale seg. Departementet kan gi nærmere forskrifter om hvordan klopper og bruer m.v. skal være innrettet for at det ikke skal voldes skade eller ulempe for husdyrhold eller andre næringsinteresser.»

Denne bestemmelsen kan gi mulighet til å fjerne vegetasjon som vanskeliggjør ferdsel og opparbeiding langs gamle veger. Bestemmelsen er begrenset til å gjelde utmark. Mener grunneier at han er påført ulemper som følge av tiltaket, må erstatning fastsettes etter skjønnsprosesslovens regler.

I henhold til friluftsloven må ikke eier eller bruker av grunn, med skilt og stengsel eller på annen måte, vanskeligjøre ferdsel for allmenheten som er tillatt etter friluftsloven. Unntak for dette er det dersom det tjener brukers berettigede interesse. Ulovlige forbudsskilt kan fjernes av fylkesmannen eller kommunen.

Skogbruksloven

Skogbruksloven pålegger grunneiere som skal ta ut skog og ta visse hensyn til friluftsinteressene (§ 16):

«Avvirkning skal planlegges å foretas med rimlig hensyn til naturmiljøet og friluftslivet (jfr § 1 tredje punktum). Det skal sørges for at almenhetens fortsatte bruk av stier, løyper og andre ferdselsårer ikke unødig vanskeliggjøres etter at avvirkningen er avsluttet.»

Lovlig selvtekt

Skulle grunneier sette seg imot og det ikke finnes annen hjemmel for skjøtsel, vil det være rimelig og anse at selve bruksretten innebærer at bruker av vegen har en viss rett til å fjerne stengsler som veltete trær som hindrer eller vanskeliggjør den hjemlede bruken. Som bruker kan man neppe trekke denne retten særlig langt før det blir å anse som ulovlig selvtekt.

Tvangsgrunnlag/ tvangsfullbyrdelse

Skulle grunneier vanskeliggjøre eller nekte rydding, kan den som mener seg berettiget gå til sivilt søksmål på grunn av manglende mulighet til å utøve sin vegrett. En vil da få en rettslig avgjørelse om retten til å bruke vegen og en eventuell tillatelse til å iverksette tiltak for å åpne den, jfr tvangsfullbyrdesloven § 13 - 14. Retten kan enten gi saksøker rett til å rydde selv, bestemme at namnsmyndigheten skal utføre dette eller pålegge saksøkte en løpende dagmulkt inntil han selv utfører ryddingen. Hvis saksøker eller namnsretten må rydde selv, kan saksøkte pålegges å betale alle kostnader.

Grense mot ulovlig inngrep overfor grunneier

Dersom det blir satt i gang ryddearbeider uten at det foreligger hjemmelsgrunnlag vil dette kunne være ulovlig bl.a. etter straffelovens § 396, eller etter servituttlovens § 17. Hvis rettighetshaver misbruker servitutten, f.eks. ved å gå lenger i sin bruk av annenmanns eiendom enn det bruksretten gir adgang til, kan følgene være bortfall av servitutten.

I tillegg har friluftslovens § 39 en straffebestemmelse. Denne bestemmelsen slår fast at den som forsettelig eller aktløst ferdes på eller under ferdsel volder skade eller ulempe på annen manns grunn kan straffes med bøter. Forholdet må da være av en slik art at det ikke er tillatt etter friluftsloven eller i henhold til andre hjemler.